

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فهرست نسخ خطی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

جلد ۲۳/۱

از شماره ۵۱ تا ۹۲

تألیف مریم تفضلی شادپور

بانظارت

معاونت کتابخانه ملی

اداره کل کتاب های خطی و نادر

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱۳۹۶

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	: کتابخانه ملی ایران
عنوان و نام پدیدآور	: فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی ایران / فراهم آورنده عبدالله انوار... [و دیگران]
مشخصات نشر	: تهران: کتابخانه ملی ایران - ۱۳۶۵
مشخصات ظاهری	: ج
شابک	: دوره: ۰۰۴۷-۰۴۴۶-۹۶۴-۹۷۸ جلد ۲۳: ۸-۴۸۹-۴۴۶-۹۶۴-۹۷۸
یادداشت	: ص.ع. به انگلیسی: National Library of Iran. A catalogue of the manuscripts in the national library of Iran
یادداشت	: جلدهایی از کتاب حاضر تحت عنوان «فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران» و «فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران» نیز منتشر شده است.
یادداشت	: چاپ اول جلد نخست از کتاب حاضر در سال ۱۳۴۳ تحت عنوان «فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی» توسط وزارت فرهنگ و هنر منتشر شده است.
یادداشت	: کتابخانه ملی ایران از سال ۱۳۶۹ به کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و از سال ۱۳۸۱ به سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تغییر نام یافته است.
یادداشت	: ج ۱/۲۳ (چاپ اول: ۱۳۹۶) (فیا)
مندرجات	: ۲۳/۱ از شماره ۶۰۵۱ تا ۶۲۹۲ تألیف مریم تقضلی شادپور
موضوع	: ت های خطی فارسی - فهرست‌ها
موضوع	: نسخه - خطی عربی - فهرست‌ها
موضوع	: م م م - م م م - فهرست‌ها
شناسه افزوده	: انوار، سید عبدالله، - - - ، گردآورنده
شناسه افزوده	: کتابخانه ملی
شناسه افزوده	: سازمان اسناد و کتابخانه ملی - جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره	: ۱۳۶۵ ک ۲۴ ۶۶۲۱
رده بندی دیویی	: ۰۱۱/۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۵-۱۱

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۴۸۹-۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فهرست نسخ خطی سازمان اسناد کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (۲۱۰۰۰۰۰)

تألیف: مریم تقضلی شادپور

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شمارگان: ۵۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۶

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مهدی ادیبی

ناظر فنی: پرویز بختیاری

صفحه آرایی: پروین دالوند

بها: ۴۲۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

تلفن فروشگاه: ۸۱۶۲۳۳۱۵ دورنگار: ۸۱۶۲۳۳۰۱

وب گاه: www.nlai.ir پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

سخن نخست

به نام آن که جان را فکرت آموخت

الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب و لم يجعل له عوجا

نسخه‌های خطی آینه تمام‌نمای پیشینه فرهنگی یک ملت است. دست‌نوشته‌های برجای مانده از پیشینیان ایران اسلامی خود دلیل محکمی بر بر خور داری این مرز و بوم زرخیز از هویت درخشان و غنی فرهنگی است. بزرگانگی چون: فارابی، ابن سینا، خوارزمی، خیام، ابوریحان بیرونی، رازی و صدها اندیشمند دیگر ایرانی که چون ستارگانی در آسمان دانش بشری می‌درخشند و از افتخارات جامعه ما به شمار می‌آیند. نادره‌هایی که گنجینه‌های ستبری از معارف بشری را در دست‌نوشته‌های خود برای همگان به یادگار گذاشتند. اما بدیهی است که نخستین گام در سیر ره‌برداری از این ذخایر گرانبها شناسایی آنها در قالب فهرست‌های نسخ خطی است.

فهرست‌نویسا، نسخه‌ای خطی در ایران از سال ۱۳۰۵ ش، گام در مسیر تدوین فهرست‌ها گذارده‌اند. هر فهرست نویس با تکیه بر تجربه و دانش خود در زمینه نسخه‌شناسی و کتاب‌شناسی، به تدوین فهرست خود پرداخته است. به همین دلیل چگونگی و شیوه تدوین در این فهرست‌ها یکسان نیست.

کتابخانه ملی در مقام کتابخانه مدرن، از جمله نخستین کتابخانه‌هایی بود که اقدام به انتشار فهرست مدون و استاندارد از مجموعه دست‌نویس خود کرد. این اقدام ارزشمند با رهنمودهای زنده یادان ایرج افشار، مجتبی میوی، محمدا معین و همت دکتر مهدی محقق آغاز شد و با پشتکار عالمانه استاد سید عبدالله انوار در نگارش نخستین فهرس قهارس نسخ خطی، لباس نشر پوشید و با تلاش دیگر فهرست‌نگاران ادامه یافت.

با بازنگری شیوه‌های پیشین و با رویکرد جدی به روش‌های نوین ارائه اطلاعات و فهرست‌نگاری، کاربرد جدیدی طراحی شد و فهرست نسخه‌های این کتابخانه از جلد پانزده به بعد بر اساس آن تدوین گردید که به طور طبیعی با شیوه معمول تفاوت داشت. بر این رو با نگاه انتقادی شماری از فهرست‌نگاران روبرو شد.

امید است با استفاده از نظرات و انتقادات مفید و سازنده استادان و با همفکری و تبادل نظر متخصصان حوزه‌های فهرست‌نویسی و اطلاع‌رسانی بتوان در یافتن شیوه علمی در فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی گام‌های مؤثرتری برداشت.

و الحمد لله الذی ارسل الینا رسولا حامل کتاب و کتابه ام الکتاب و السلام علی من اتبع سبيله و کتابه

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

اداره کل کتاب‌های خطی و نادر

سرآغاز

دفتر پیش رو، بخش نخست جلد بیست و سوم فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی است. این جلد به دلیل حجم مطالب، در دو مجلد مستقل ۱ و ۲ چاپ می‌شود. سپس خداوند بزرگ را که توفیق و توان داد با انتشار این فهرست، سهمی بسی کوچک در شناسایی نسخه‌های خطی کتابخانه ملی و به تبع آن میراث و پیشینه این سرزمین داشته باشم.

فصل نوین انتشار فهرس کتابخانه ملی پس از وقفه‌ای هشت‌ساله با چاپ و انتشار شمارگان محدودی از جلد ۴۶ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی در سال ۱۳۹۲ و چاپ شمارگان کامل این جلد در سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ آغاز شد. در خلال این وقفه هشت‌ساله، بسیاری از نسخه‌های خطی کتابخانه ملی (تا حدود جلد شصتم) فهرست شد و اطلاعات آن در بانک اطلاعات کتابخانه ملی (رسا) در اختیار عموم قرار گرفت. از جمله موانع چاپ فهرست‌ها در طول این سالیان می‌توان به نگاه برخی مسئولان وقت کتابخانه در خصوص اکتفا به منابع دیجیتال به جای منابع کتبی با وجود دسترسی عموم به اطلاعات بانک خطی رسا، تقسیم و خرد شدن اطلاعات نسخه‌ها در بلوک‌های متعدد و گوناگون برنامه مارک و دور بودن ساختار بانک اطلاعات از چارچوب متداول فهرست‌های نسخه‌های خطی، مشکلات فنی از جمله عدم پیش‌بینی ایجاد خروجی مناسب با ساختار کتاب، به خصوص ساختار فهرس خطی، از بانک اطلاعات رسا اشاره کرد. با تغییر نگرش مدیریتی کتابخانه و پس از ابداع شیوه ایجاد خروجی از بانک اطلاعات نسخه‌های خطی رسا، با استناد به استنادات نزدیک به ساختار متداول فهرس خطی، کار چاپ فهرس با طرح و چارچوبی جدید از سر گرفته شد.

فهرس پیشین کتابخانه ملی در دو چارچوب تدوین شده بود. نخست چارچوب سنتی فهرس خطی و نگارش اطلاعات نسخه‌ها در دو بخش فهرس کتابشناسی و نسخه‌شناسی (فهرست‌های استادان عبدالله انوار، علینقی منزوی و برخی شاعران، ایشان، مجلدات ۱ تا ۱۴ منتشره بین سال‌های ۱۳۴۳-۱۳۷۵).^۱ دوم چارچوب تلفیق اصول فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و استانداردهای بین‌المللی فهرست‌نویسی کتاب‌های چاپی با استناد به کتاب‌های مستند مشاهیر و سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه ملی (برخی فهرس دکتر حبیب‌الله عظیمی و همکاران ایشان، مجلدات ۱۵ تا ۲۲ (منهای جلد ۲۰) منتشره بین سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴).

۱ مجلدات ۱۳ و ۱۴ نیم‌نگاهی به شیوه‌های نوین استانداردسازی اسامی و برخی موضوع‌ها داشت.

چارچوب جدید فهرست‌های نسخه‌های خطی ترکیبی از دو چارچوب پیشین کتابخانه ملی است. فهرست‌های جدید به لحاظ ظاهری شبیه فهرست‌های سنتی نسخه‌های خطی با دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی است. در این فهرست‌ها اسامی و موضوع‌ها براساس دو کتاب مستند مشاهیر و سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه ملی و برخی منابع رجالی مستند شده‌است. در الگوی جدید، برخی قوانین و استانداردهای کتاب‌های چاپی مورد استفاده در فهرست‌های پیشین تعدیل شده‌است. قوانینی که بی‌جهت به حجم فهرس خطی می‌افزاید و در حوزه خطی سودی بر آن مترتب نیست. از جمله برخی تالگان‌ها، عنوان‌های قراردادی، هرگونه تکرار، غیرضرور مانند برخی شناسه افزوده‌های مکرر و گاهی همپوشان با موضوع، پدیدآوران، عنوان نسخه‌ها و ... لازم به ذکر است این اطلاعات در بانک رسا و برنامه مارک، به جهت کاربردهای خاص آن برای برخی مخاطبان حفظ شده‌است. فرم هماهنگ فهرست‌نویسی وضع شده توسط گروه فهرست‌نویسان^۱، در فهرس جدید اعمال شده‌است. این فرم به وحدت رویه فهرست‌نویسی فهرست‌نگاران کتابخانه کمک می‌کند. در فهرس جدید عناوین بخش‌های کتابشناسی و نسخه‌شناسی برای سهولت استفاده محققان و مطالعه‌کنندگان جهت تحقیقات موردی، فرعی، نسبت به متن پررنگ‌تر شده‌است.

دو جلد ۲۳/۱ و ۲۳/۲ در مجموع ۲۳۱ و ۲۳۲ نسخه از شماره ۶۰۵۱ تا ۶۴۴۰ دارد. در فهرست پیش رو، شماره‌های ۶۰۵۱ تا ۶۲۶۱ و ۲۳/۲ شماره‌های ۶۲۹۳ تا ۶۴۴۰ را معرفی و گزارش کرده‌ام. روش تدوین این فهرست روش تفصیلی با دامنه‌ای محدود است. در این فهرست به تمامی نسخه‌های موجود یک عنوان در کتابخانه، یا تمامی چاپ‌ها و گزارش‌های آن و مواردی از این دست اشاره نشده‌است. در شیوه‌نامه^۲ موم به بانک‌های واجد این اطلاعات از جمله رسا، آقابزرگ، مشار یا فهرستواره‌های دنا و فتا^۳ جهت رورتنی برای تکرار به دست نداد. در عوض یافته‌های نویسنده در حین تحقیق بر روی نسخه‌ها، با هدف ارائه آگاهی‌های به‌دست آمده به محققان ذی‌نفع، علی‌رغم دور شدن از الگوی رایج فهرست‌نویسی،

۱ به ترتیب الفبا خانم‌ها باقری، فضل‌ی، چیدری، سلطانیفر، متواری و معیری

۲ با احترام به ارزش و کاربرد فهرستگان فتخا صرف‌نظر از وجود برخی ایرادات، تذکر گلابه‌ای ضروری است. متأسفانه، توضیحات و معرفی برخی نسخه‌های کتابخانه ملی، پیش از چاپ در فهرست‌های این کتابخانه، در بخش کتابشناسی فهرستگان فتخا از روی بانک اطلاعات رسا، بدون ذکر منبع چاپ شده‌است. حال که فهرست‌های ملی یکی یکی به چاپ سپرده می‌شود، در نگاه نخست به نظر می‌رسد اطلاعات برخی نسخه‌های کتابخانه ملی از روی فتخا کپی شده‌است و نه برعکس.

به تفصیل گزارش شده است. برخی از این اطلاعات به این گونه محققان مدد می‌رساند تا راه رفته توسط نویسنده را دوباره از نقطه صفر آغاز نکنند.

به جهت پرهیز از اطاله کلام در متن فهرست، سرگذشت برخی مؤلفان، گزارش‌ها یا چاپ برخی نسخه‌ها، به خصوص آخرین چاپ‌های کتاب، و توضیحات تکمیلی را در پانویست بعضی نسخه‌ها آورده‌ام. معرفی نسخه‌های تکراری به معرفی‌های پیشین فهرست‌های ملی، به شرط وجود اطلاعات کافی، ارجاع شده است. به برخی خصوصیات نسخه‌شناسی مرتبط با کتابشناسی، مانند موجودی نسخه، به سبب نبود عنوان مستقل، در پایان معرفی کتاب اشاره کرده‌ام. مؤلف برخی عناوین در تمامی منابع ناشناس است. از مؤلف این گونه آثار با واژه «گمنام» یاد کرده‌ام. مؤلف عناوینی که موفق به شناسایی آن نشدم را «ناشناخته» خواندم و عنوان را در دو گوشه قرار دادم. برخی نسخه‌ها گزیده صرف از یک اثر بدون هرگونه دخل و تصرف انتخاب‌کننده است. در چنین نسخه‌هایی نویسنده اصلی سرشناسه قرار گرفته است. در نسخه‌هایی که انتخاب‌کننده دخل و تصرف‌ها یا افزوده‌هایی دارد، انتخاب‌کننده سرشناسه است. در این فهرست برخی عناوین منسوب به یک تا چند نفر، به سبب امکان برابر یا نبود قرینه الزام‌آور، بدون سرشناسه است. نام این اشخاص با شناسه افزوده مستند شده است. برخی مستندات نادرست را به صورت صحیح مستند کرده‌ام و به مستند صحیح برخی مستندات مشکوک در پانویست اشاره کردم. در آغاز و انجام نسخه‌ها در حد توان به اشتباهات کاتبان بین دو گوشه [] اشاره کرده‌ام. مواردی مانند وجود یا نبود تشدید، همزه و مانند آن رسم‌الخط کاتب را رعایت نموده‌ام. ما در نگارش حروف فارسی رسم‌الخط جدید لحاظ شده است. براساس سیاست کتابخانه در ادوار گذشته، برخی نسخه‌ها صفحه‌شمار و برخی برگ‌شمار دارد. این فهرست نیز از این دوگانگی مستثنی نیست. در نسخه‌های برگ‌شمار، حرف پ در کنار شماره برگ‌ها معرف پشت برگ است. شماره برگ‌هایی که حرفی در کنار آن نوشته نشده، برگ الف نسخه است. با رقمی و دیجیتال شدن نسخه‌ها، به شماره صفحه رقمی برخی نسخه‌ها اشاره شده است. در قسمت تاریخ کتابت اینصافات معمول به کوتاه‌نویسی تاریخ کمک کرده‌است. تاریخ‌های بدون هر گونه مشخصه تاریخ رسمی است.

در به انجام رساندن این فهرست، از بسیاری مراجع الکترونیکی، بانک‌های اطلاعاتی و نرم‌افزارهای مرتبط با حوزه کتابشناسی بهره برده‌ام. از جمله بانک اطلاعاتی آقابزرگ، نرم‌افزار مکتبه اهل البيت، تراجم، مشار، دانشنامه‌های اینترنتی ویکی شیعیه و ویکی فقه و ویکی پدیا، کتابخانه مدرسه فقاقت، پایگاه مجلات تخصصی نور، سایت‌های کتابخانه‌های بزرگ به خصوص کتابخانه مجلس جهت تطبیق با تصاویر نسخه‌ها، بساتین و ... در برخی موارد خاص، به نام این مراجع اشاره کرده‌ام و در برخی موارد به سبب استفاده کلی یا جزئی، به ذکر نام این مراجع الکترونیکی و بهره‌برداری از آن در مقدمه کتاب بسنده می‌کنم.

از آنجاییکه تمامی مراحل بازبینی فنی خروجی رسا و ویرایش‌های فنی، ساختاری و محتوایی متن و تهیه‌نمایه‌های این فهرست را شخصاً بر عهده گرفته‌ام، بدون تردید کاستی‌های بسیاری در این فهرست مشاهده خواهد شد. تذکر لغزش‌ها و نکته‌های جدید و راهنمایی‌های اساتید نکته‌سنج و بسیار دان، مانند همیشه دست‌مایه من در تحقیقات آینده خواهد بود. همواره نیازمند رهنمودهای ایشان هستم.

در پایان به رسم حق‌شناسی و ادب مراتب امتنان و سپاس خود را به حضور متولیان و دست‌اندرکاران چاپ فهرس خطی در کتابخانه ملی و همکاران خود در بخش خطی تقدیم می‌کنم.

از رئیس پیشین کتابخانه ملی جناب آقای دکتر صلاحی جهت اهتمام به چاپ فهرس خطی و از ریاست کنونی کتابخانه جناب آقای دکتر صالحی امیری جهت اهتمام به ادامه پرستاب این روند بسیار سپاسگزارم. از آقای و جدیت معاون کتابخانه جناب آقای دکتر امیرخانی و مدیرکل پیشین بخش خطی جناب آقای دکتر سادات و مدیرکل کنونی بخش خطی جناب آقای شکراللهی و معاون ایشان جناب آقای آه‌چی به جهت پشتیبانی‌شان در امر چاپ فهرس قدردانی و سپاسگزاری می‌کنم.

در دوره مدیریت جناب آقای دکتر علی‌اکبر کار خود را در بخش خطی آغاز کردم. قدردان و سپاسگزار ایشان به جهت حسن اعتماد و دهنده راهنمایی‌های ارزنده همکار عزیزم سرکار خانم سلطانیفر بسیار راه‌گشا بود، از لطف ایشان بسیار سپاسگزارم. نسخه‌های ترکی را با کمک سه تن از همکاران سخت‌کوش جناب آقای دکتر علی صادق‌زاده وایقان و سرکار خانم‌ها فاطمه سلطانی و زهرا طاهری فهرست کرده‌ام. نسخه عبری دیوان حافظ را با رهنمودهای سرکار خانم دکتر فرح زاهدی و سرکار خانم طیفه نجفی شناسایی کرده‌ام. در فهرست برخی نسخه‌های اردو از کمک جناب آقای جعفر طباطبایی بهره برده‌ام. از یاری و راهنمایی این دوستان بسیار سپاسگزارم. از همکار گرمی سرکار خانم پروین دالوند جهت آماده‌سازی فهرست پیش از چاپ و صفحه‌آرایی کتاب و سرکار خانم شهره خوری جهت صفحه‌آرایی مقدماتی تشکر می‌کنم. از جناب آقای یوسف امیری برای تسریع در چاپ و انتشار این دو جلد صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

در پایان شکرگزار و قدردان تمامی فرهیختگانی هستم که مساعی ایشان از گذشته تا کنون، جایگاه نسخه‌های خطی ایران را اعتلا بخشیده است. از رهگذر آموزه‌های ایشان است که توانایی این خدمت ناچیز را به دست آورده‌ام.

مریم تفضلی شادپور

تابستان ۱۳۹۵